

MIGRACIJE KAO FAKTOR PROMENE EKONOMSKE STRUKTURE STANOVNIŠTVA NOVOG SADA I NJIHOV UTICAJ NA RAZVOJ GRADOVA JUŽNOBAČKOG OKRUGA

UDK 314.15:33(497.113)

_ Filip Krstić

asistent; Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet; filip.krstic@gef.bg.ac.rs

_ Snežana Vujadinović

profesor, doktor nauka; Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet; snezana.vujadinovic@gef.bg.ac.rs

_ Dejan Šabić

profesor, doktor nauka; Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet; dejan.sabic@gef.bg.ac.rs

_ Vedran Živanović

istraživač-pripravnik; Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet; vedran.zivanovic@gef.bg.ac.rs

_ Marko Sedlak

doktorand; Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet; maresedlak1@gmail.com

SAŽETAK

Savremene migracije se odvijaju najčešće u potrazi za boljim uslovima života, mogućnostima obrazovanja i rada. One su najčešće na relaciji selo-grad, čime se funkcije u gradovima razvijaju, nasuprot njihovom odumiranju iz emigracionih ruralnih oblasti. Na teritoriji Vojvodine, Novi Sad je najveći centar u koji se doseljava stanovništvo iz raznih delova autonomne pokrajine a sve češće i čitave države. On privlači mlado i radno sposobno stanovništvo koje se intenzivno doseljava najčešće radi školovanja ili veće mogućnosti i izbora zaposlenja. U radu je analizirana ekonomska struktura doseljenog i odseljenog stanovništva kako bi se ustanovilo na koji način migracije utiču na promene u strukturi zaposlenog stanovništva prema sektorima delatnosti. Cilj ovog rada jeste istraživanje transformacije ekonomske strukture stanovništva Novog Sada kako bi se izdvojio značaj migracione komponente kretanja stanovništva na te promene. Predmet analize su pozitivne i negativne promene koje su nastupile usled izdvojenih trendova ekonomske strukture doseljenog i odseljenog stanovništva. Poseban segment će biti posvećen promenama u naseljima Južnobačkog okruga, kako bi se istakao uticaj Novog Sada kao pola razvoja promena u gradovima tog okruga.

KLJUČNE REČI _ *imigracija, ekonomska struktura stanovništva, Novi Sad, Vojvodina, regionalni razvoj*

1. UVOD I METODOLOGIJA

Procesi industrijalizacije i urbanizacije tokom druge polovine 20. veka na prostoru Vojvodine, usloveli su koncentraciju stanovništva i funkcija u gradskim naseljima. Na taj način gradovi su postali centri funkcionalne organizacije okolnog procesa. Ovim procesima dolazi do formiranja nove, značajne regionalne strukture – gradske, urbane ili nodalne regije.

Nodalna regije se može definisati kao složen, multifunkcionalan, hijerarhijski ustrojen prostorni sistem, koji se sastoji od gradova sličnog ili različitog stepena razvoja. Funkcionalnu održivost nodalne regije određuje nodalnost, odnosno skup interakcija koje nodusi, tj. gradovi međusobno ostvaruju (Haggett, 1972). Najvažniji integrativni faktor nodalnih regija su funkcijske veze i odnosi koji se odvijaju unutar nje, a izražene su kretanjem ljudi, materijalnih dobara, ideja, novca, informacija itd. Kako navode Тошић и Невенић (2007), na početku 21. veka može se izvesti zaključak da je nodalna regija osnova postindustrijske ekonomike, organizacije, korišćenja i uređenja prostora.

Region Vojvodine se razlikuje od ostalih delova Srbije po svojoj urbanoj strukturi i urbano-socijalnom razvoju. Planskim razvojem naselja do 1918. godine, na teritoriji Vojvodine stvorena je morfološki policentrična mreža naselja, karakteristična po populaciono velikim i funkcionalno nezavisnim seoskim naseljima. Na teritoriji Vojvodine formiran je relativno veliki broj gradova na maloj udaljenosti. U vreme priključenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918. godine, na njenoj teritoriji nije bilo populaciono i funkcionalno dominantnog naselja. Tokom 20. veka, Novi Sad se izdvojio kao dominantni regionalni centar. To je uslovljeno centralnim položajem u regionu i povoljnim saobraćajno-geografskim položajem (koridor 7 i koridor 10). Koncentrisanje političkih, administrativnih i upravnih funkcija od državnog značaja u Novom Sadu, imalo je višestruki značaj za njegov populaciono-funkcionalni razvoj. Do druge decenije 21. veka Novi Sad se razvio u urbani centar međunarodnog značaja.

Predmet proučavanja u ovom radu je uticaj migracionih kretanja na razvoj urbanog sistema Novog Sada i gradskih naselja na teritoriji Južnobačkog okruga. Južnobački okrug zahvata površinu od 4016 km². Naselja u okviru okruga su funkcionalno povezana sa Novim Sadom. Pored Grada Novog Sada, u okviru proučavane teritorije se nalaze i sledeće opštine: Bač, Bačka Palanka, Bački Petrovac, Vrbas, Beočin, Srbobran, Temerin, Bečež, Žabalj, Titel i Sremski Karlovci. Prema podacima Popisa stanovništva iz 2011. godine na teritoriji okruga je živelo 615.731 stanovnik, najviše na teritoriji Grada Novog Sada 341.625, a najmanje na teritoriji opštine Sremski Karlovci 8.750 stanovnika. Migracije stanovništva iz susednih opština prema Novom Sadu utiču na promenu ekonomske strukture stanovništva grada, koncentraciju delatnosti u njemu i reflektuju se na neravnomeran razvoj Južnobačkog okruga.

Za potrebe analize dnevnih migracija na prostoru Južnobačkog okruga biće korišćen model funkcionalne zavisnosti i podaci Popisa stanovništva iz 2011. godine. Ovaj model najzastupljeniji je u domaćoj literaturi, u poslednje dve decenije. Uspostavio ga je Tošić (2000), a kasnije modifikovao Krunic (2012). Prema ovom modelu izvršiće se klasifikacija naselja Južnobačkog okruga prema stepenu funkcionalne zavisnosti. U ovom slučaju, funkcionalna zavisnost predstavlja zavisnost određenog naselja od funkcije rada locirane u određenom nodalnom centru i ukazuje na procentualni udeo dnevnih migranata u ukupnom broju zaposlenog stanovništva naselja (tabela br. 1).

TABELA 1 _ Tipologija naselja prema kategorijama funkcionalne zavisnosti od centra rada (Izvor: Krunić, 2012a)

Stepen funkcijske zavisnosti	Kategorija funkcijske zavisnosti
Od 70% do 100 %	Potpuno zavisno
Od 50% do 70%	Izrazito jako zavisno
Od 30% do 50%	Jako zavisno
Od 20% do 30%	Srednje zavisno
Od 10% do 20%	Slabo zavisno
Od 5% do 10%	Izrazito slabo zavisno
Manje od 5%	Nezavisno

2. EKONOMSKA STRUKTURA DOSELJENOG I ODSSELJENOG STANOVNIŠTVA

Novi Sad predstavlja ishodište migracionih kretanja stanovništva Vojvodine, ali i drugih delova Srbije. Prema aktivnosti doseljenog i odseljenog stanovništva Novog Sada u periodu od 2011. do 2020. godine dominiraju neaktivna lica (ukupno 12.193). Od neaktivnih lica veći je udeo izdržavanih lica (51,43%), nego lica sa ličnim prihodima (7,19%). Veliki broj izdržavanih lica je posledica priliva mladog stanovništva u Novi Sad radi školovanja (na fakultetima Univerziteta u Novom Sadu), najviše iz drugih gradova Vojvodine, ali i raznih delova Srbije. Od ukupno 20.595 stanovnika doseljenog u periodu od 2011. do 2020. godine, bilo je 8.402 aktivnog stanovništva (42,38%).

TABELA 2 _ Ekonomska struktura migrantskog stanovništva Novog Sada (Izvor: Republički zavod za statistiku)

Aktivna lica						
Sektori delatnosti	doseljeni		odseljeni		Bilans	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Primarni sektor	229	0,29	198	0,34	31	0,15
Sekundarni sektor	3761	4,76	3331	5,70	667	3,19
Tercijarni sektor	4489	5,68	3580	6,13	909	4,35
Kvartarni sektor	24636	31,17	18019	30,85	6617	31,69
Bez zanimanja	2156	2,73	1741	2,98	415	1,99
Neaktivna lica						
Lica sa ličnim prihodima	5228	6,61	3726	6,38	1502	7,19
Izdržavana lica	38546	48,76	27808	47,61	10738	51,43

U periodu od 2011. do 2020. godine, Novi Sad ima pozitivan bilans u svim sektorima delatnosti, kao i u pojedinačnim delatnostima, ukoliko se uporedi ekonomska struktura doseljenog i odseljenog stanovništva. U ekonomskoj strukturi migracionog stanovništva Novog Sada najveći broj doseljenih ali i odseljenih čini stanovništvo u kvartarnom sektoru, od kojih su dominantni stručnjaci i umetnici (20.183 doseljenih i 15.004 odseljenih za period 2011-2020). Od ostalih delatnosti veći broj mobilnog stanovništva je evidentiran u delatnostima industrije, trgovine i uslužnim delatnostima. Migracioni saldo u tim delatnostima nije u veli-

koj meri izražen u odnosu na ostale delatnosti, jer se veliki broj stanovnika tog radnog kontingenta odseljava. Razvoj industrije u perifernim delovima grada, kao i razvoj tercijarnih i kvartarnih delatnosti u užem centru grada pružaju veće mogućnosti za zapošljavanje i uslovljavaju migracije radne snage prema Novom Sadu. Najmanji broj mobilnog stanovništva je evidentiran u poljoprivrednoj delatnosti (229 doseljenih i 198 odseljenih) jer se usled širenja urbanih delova Novog Sada i razvoja neproizvodnih delatnosti, potrebe za bavljenje delatnostima primarnog sektora smanjuju. Mali broj doseljenog i odseljenog stanovništva je na poziciji rukovodećeg osoblja (401 doseljenih i 341 odseljenih) zbog manjeg broja ljudskih resursa potrebnih na tim pozicijama. U delatnostima primarnog sektora bilans je povećan za 31 stanovnika, u sekundarnom sektoru za 667 stanovnika, a u tercijarnom sektoru za 909 stanovnika.

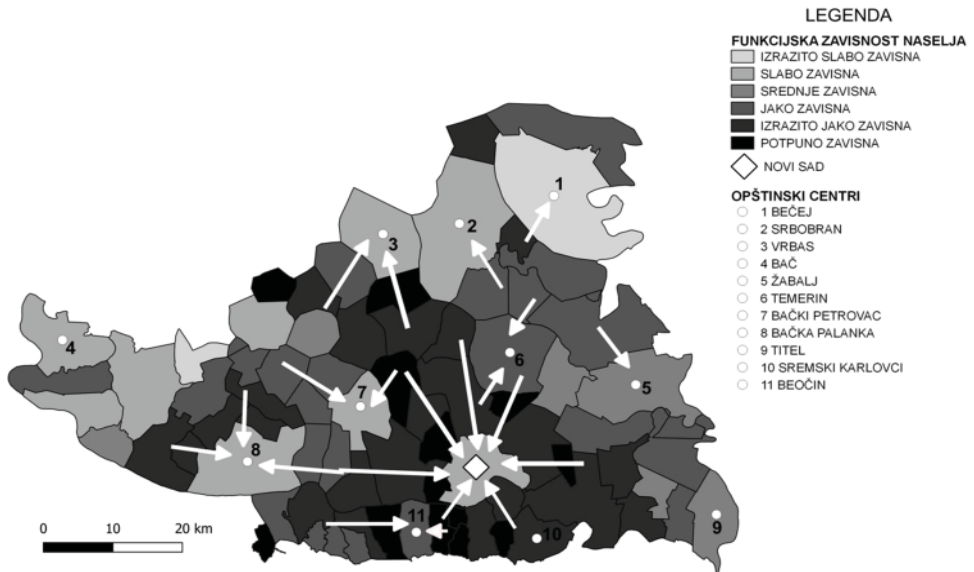
3. DNEVNI URBANI SISTEM NOVOG SADA

Rezultati nekoliko prethodnih istraživanja (Бубало-Живковић, Драгин и Ђерчан, 2009; Krnić, 2012b; Đerčan i dr., 2017; Živanović i dr., 2021.) ukazuju na to da značaj Novog Sada kao centra rada i krajnjeg ishodišta dnevnih migranata u velikoj meri prevazilazi prostorne okvire Južnobačkog okruga. Novi Sad zauzima drugo mesto u urbanoj hijerarhiji Srbije. Zbog male međusobne udaljenosti i povećanja intenziteta funkcijskih odnosa, u međuprostoru Novog Sada i Beograda dolazi do formiranja svojevrsnog policentričnog funkcionalno-urbanog regiona (Živanović i dr., 2021). Kako ističu Đerčan i dr. (2017) „...Novi Sad je značajan deo konurbacije koja se širi ka Beogradu. To je grad koji poslednjih decenija ima značajan porast broja stanovnika i to uglavnom zahvaljujući migracionim procesima. On je 2002. godine imao 299.294, a 2011. godine 341.652 stanovnika“. „Prostorno-funkcionalnim odnosima u Vojvodini dominira Novi Sad. Jačina i polje njegovog uticaja višestruko su veći od prvih narednih gradskih centara u hijerarhijskoj strukturi regije“ (Živanović i dr. 2021). Funkcijski odnosi u Južnobačkom okrugu, iskazani dnevnim migracijama, gotovo da su jednosmerno orijentisani, sa krajnjim ishodištem u Novom Sadu. Pored Novog Sada postoji nekoliko manjih, sekundarnih centara rada. Iz ovog razloga se u analizi prostorne orijentacije dnevnih migracija Južnobačkog okruga treba fokusirati na Novi Sad, kao dominantni nodalni centar šireg regionalnog područja.

Na osnovu karte br. 1 jasno se uočava dominantnost Novog Sada u usmeravanju tokova dnevnih migracija na prostoru Južnobačkog okruga. Funkcionalno najzavisnija naselja (potpuno zavisna i izrazito jako zavisna) grupisana su u radijusu od oko 20km od Novog Sada. U ovoj zoni izdvajaju se dva sekundarna centra rada Temerin i Beočin. Iako se nalazi na prostoru Srema, na desnoj obali Dunava, naselja sa teritorije opštine Beočin u potpunosti su integrisana u dnevni urbani sistem Novog Sada. Međutim, naselje Beočin predstavlja jedan od značajnijih centara rada u Južnobačkom okrugu, jer je u njemu locirana cementara. Unutar zone od 20km od Novog Sada, u kategoriju potpuno zavisnih naselja spadaju: Veternik, Rumenka, Stepanovićevo, Bački Jarak i Budisava, u Bačkoj, kao i Bukovac, Stari Ledinci, Ledinci, Rakovac i Čarević, u Sremu. Unutar zone od 20km nalazi se i nekoliko naselja iz kategorije izrazito jako zavisnih: Futog i Kać iz Bačke, kao i Sremska Kamenica, Petrovaradin i Sremski Karlovci, sa prostora Srema. Iako postoje naselja na višem stepenu funkcionalne zavisnosti, zbog svoje populacione veličine i ekonomske razvijenosti ovih pet naselja čine najvitalniji deo dnevnog urbanog sistema Novog Sada.

S druge strane, vidljiva je koncentracija naselja visokog stepena zavisnosti lociranih uz autoput E – 75 (pravac sever-jugoistok). U pravcu jugoistoka, naselja su locirana uz razvojnu osu

Novi Sad – Beograd, dok se u pravcu severa Novi Sad povezuje sa osovinom razvoja trasiranom uz Veliki bački kanal: Bečeј – Vrbas – Sombor (naselja iz kategorije jako zavisnih su: Sirig, Zmajevo i Čeneј). Van pomenutih područja, koncentracija naselja iz kategorije jako zavisnih uočava se još i na zapadnoj periferiji dnevnog urbanog sistema Novog Sada, uz saobraćajnicu ka Bačkoј Palanci, kao i u okolini Bačke Palanke. Ovakav prostorni obrazac grupisanja funkcionalno jako zavisnih naselja čini Bačku Palanku važnim nodalnim centrom Južnobačkog okruga.

KARTA 1 _ Funkcijska zavisnost naselja Južnobačkog okruga i dominantni pravci usmerenosti dnevnih migracija

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Prema procenama o broju stanovnika za 2020. godinu, pad broja stanovnika je evidentiran u svim opštinama Južnobačkog okruga, izuzev grada Novog Sada. Rast broja stanovnika Novog Sada je posledica priliva mladog stanovništva u potrazi sa zapošljavanjem ili školovanjem, od kojih određeni broj nakon školovanja nastavljaju da žive u njemu. Na osnovu funkcijske zavisnosti naselja Južnobačkog okruga ustanovljeno je da ona naselja u radijusu od 20 km od Novog Sada pokazuju najveću zavisnost, dok se Beočin (zbog cementare) i Temerin izdvajaju kao sekundarni centri rada. Koncentracija delatnosti u Novom Sadu i velika funkcijska zavisnost stanovnika drugih opština Južnobačkog okruga od njega odražice se na brojne promene u tim opštinama: smanjenje broja stanovnika u njima, odseljavanje radnog kontingenta stanovništva, smanjenje broja mladog i povećanje broja starog i održavanog stanovništva. To će u budućnosti uticati na povećanje funkcijske zavisnosti, tako da se očekuje intenziviranje dnevnih migranata prema Novom Sadu, ukoliko se ne definiše i ne primeni plansko rešenje zasnovano na razvoju neproizvodnih delatnosti i u drugim opštinama Južnobačkog okruga. Razvoj obrazovnih, uslužnih i administrativnih delatnosti u drugim opštinama Južnobačkog okruga otvorio bi mogućnost za nova radna mesta, ublažio dnevne migracije prema Novom Sadu (radi zaposlenja i školovanja) i ublažio smanjenje broja stanovnika. Na taj način bi se razlike u razvoju gradova delimično smanjile.

Migracije stanovništva utiču na promene strukture stanovništva (starosne, ekonomske, obrazovne) koje će u budućnosti diktirati tempo i pravce razvoja grada. Priliv mladog, radno sposobnog i u poslednje vreme visokoobrazovanog stanovništva u Novi Sad predstavlja potencijal za dalji razvoj njegovih funkcija. Ukoliko se uporedo sa razvojem Novog Sada, ne bude vršilo investiranje u druge opštine Južnobačkog okruga, očekuje se povećanje njihove funkcijske zavisnosti u odnosu na glavni centar okruga i produblјivanje razlika u njihovom razvoju.

U ovom istraživanju identifikovan je uticaj migracionih procesa na ekonomsku strukturu Novog Sada i ustanovljeno da se u grad doselјava pretežno stanovništvo zaposleno u kvartarnom sektoru. Na osnovu dnevnog urbanog sistema Novog Sada ustanovljene su razlike u zavisnosti gradova Južnobačkog okruga. U budućim istraživanjima nameće se zadatak da se istraže promene ekonomske strukture stanovništva po opštinama Južnobačkog okruga, demografskih problema sa kojima se one suočavaju na osnovu demografskih indikatora (indeks promene broја stanovnika, indeks zavisnog stanovništva, indeks starenja stanovništva) i definisanje ključnih problema njihovog razvoja.

Zahvalnica

Istraživanje je sprovedeno na Univerzitetu u Beogradu – Geografskom fakultetu, finansirano sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Spisak referenci

- Đerčan, B., Radaković, M., Ostojić, M., Obrenov, S. i Vozar, J. (2017). Urbana hijerarhija u Srbiji. *Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo*, 46-1, 12-24.
- Hagget, P. (1972). *Geography: A Modern Synthesis*. New York: Harper and Row.
- Krunić, N. (2012a). *Prostorno-funkcijski odnosi i veze u mreži naselја Vojvodine*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.
- Krunić, N. (2012b). Spatial-functional organization of settlements in Vojvodina. *Spatial International Review*, no. 28, 23-29.
- Republički zavod za statistiku (2012-2021). *Opštine i Regioni u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku (2014). *Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji – Upporedni pregled broја stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002 i 2011. – podaci po naselјima*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Živanović, V., Pavlović, M., Kovјanić, A. Tošić, D. & Krstić, F. (2021). Concept of polycentricity-the differences between development policies and spatial reality. *Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić“ SASA*, 71 (1), 75-90.
- Бубало-Живковић, М., Драгин, А. И Ђерчан, Б. (2009). Гравитационо подручје Новог Сада. *Зборника радова – Географски факултет Универзит ета у Београду*, 57, 103-122.
- Тошић, Д. (2000). Градски центри – фактори регионалне интеграције Србије. *Гласник српског географског друштва Републике Српске*, 5. 83–95.
- Тошић, Д. и Невенић, М. (2007). Нодална регија инструмент просторно-функционалне организације Србије. *Зборник радова Географског института Јован Цвијић*, 57, 297–307.